

נספח ה' בדו"ח ועדת שניט- הסכם הורות לאחר גירושין –

עו"ד גלית סנה לוריה וגב' רותי שיו .

1. מבוא

הסכם הורות מהווה תוכנית המגדירה את מכלול הנושאים ההוריים הדורשים הסדר לקראת מימוש האחריות ההורית לאחר פרידה. מוסכמות חברתיות ומערכות החוק מכנות היום הסדרים אלו בשם "אפוטרופסות", "משמורת" ו"הסדרי ראייה". המונח "הסכם הורות" מתאים יותר משום שהוא מדגיש קיומה של הסכמה כוללת המותאמת לצרכי כל בני המשפחה. הסכמי הורות מפורטים מעניקים בהירות ומסדירים מגוון רחב של סוגיות המתייחסות להורות שלאחר הפרידה תוך ראית צרכי ההורים והילדים לאורך זמן. תהליך ההגעה אל ההסכם מיישם עקרונות של גישור ובניית שיתוף פעולה ופותרת את הדרך להבנה ולתקשורת בין ההורים.

1.1 מה כולל הסכם ההורות?

- הסכם ההורות עוסק במכלול נושאי הורות שלאחר פרידה. בין הנושאים המופיעים בו:
- בניה של תוכנית הורית המגדירה את זמני השעות של הילד עם כל אחד מהוריו בימי חול, סופי שבוע וחגים.
 - חלוקת האחריות לילד בעת ימי מחלה.
 - הסדרה מפורטת של נושאים הקשורים בצרכים הפיסיים, הרפואיים, הפסיכולוגיים והחינוכיים של הילד וכן אופן קבלת החלטות עתידיות בנושאים אלה.
 - העברת מידע על הילד להוריו מבית הספר, ממערכת הבריאות, מרופאים, ממטפלים, מיועצים וכיו"ב.
 - הסעת הילד בין בתי ההורים.
 - דרכי התקשורת בין ההורים.
 - מנגנון פתרון מחלוקות – לטיפול במחלוקות עתידיות בנושאים הקשורים לאופן מימוש או שינוי ההסכם.
 - שינוי מקום המגורים.
 - כל נושא נוסף שההורים מעוניינים לכלול.

נבנו טפסים לסיוע בבניית הסכם הורות מקיף בהם רשימה מכוונת של נושאים ולצידן רובריקות למילוי לאחר הגעה להסכמה. בטפסים קיימת גם טבלה דו שבועית ריקה למילוי הסדר ההורות לימי השבוע- וכן רובריקות בעניין חלוקת החגים והחופשות.

2. יתרונותיו של הסכם הורות הנבנה באמצעות מו"מ בין ההורים (ובמידת הצורך בסיוע

מגשר):

נקודת המוצא היא שההורים הם אלה, המכירים את ילדיהם בצורה הטובה ביותר והאמורים לדעת מהו ההסדר הטוב והמועדף עבורם. הורים מכירים את האינטרסים, התקוות, נקודות החולשה והחוזק של ילדיהם, באופן המיטבי. הורים יודעים כיצד ילדיהם מתמודדים עם שינויים ומה יקל עליהם בעת השינוי. כמו כן כל הורה מודע ליכולותיו, למגבלותיו וללוח הזמנים שלו. ידע זה, המשותף בדרך כלל להורים, מסייע להגעה להסכם מעשי וישים ולמילוי הרובריקות באופן פרקטי. כאשר הורים נדרשים להגיע להסכם הורות מפורט ומחייב, הדבר מקדם שיח על דברים ישימים ולא על דרישות תיאורטיות בלבד. לעיתים, קיים קושי ביצירת תקשורת בונה בין שני ההורים. בהינתן קווים מנחים לחשיבה (במידת הצורך תוך העזרות במגשר, מטפל או מתאם הורי המסייע בהכוונת השיח למיטבי ולאפשרי), מרבית ההורים מצליחים לבנות הסכם הורות, כאשר טובת ילדיהם לנגד עיניהם ומצליחים לבדוד את נושאי ההורות משאר מחלוקותיהם. שיתוף פעולה שכזה מספק נקודת פתיחה מצוינת להבטיח לילדים את האהבה והטיפול לו הם זקוקים.

היתרונות הבולטים של תהליך בניה משותף של הסכם הורות, בתחילת הליך הגרושין,

הינם:

2.1 מיזעור המעורבות של בית המשפט:

שיתוף פעולה בין ההורים לגיבוש הסכם הורות מפחית את הצורך במעורבותו של אדם חיצוני שתפקידו להכריע במחלוקותיהם, כגון שופט, או מומחה מוסכם, אשר לו מידע מוגבל על צרכי הילדים. נוכח ההכרות המעמיקה של ההורים עם ילדיהם, יש להניח שהסכם, אליו יגיעו, יהיה מעשי יותר וישקף בצורה נכונה יותר את טובת הילדים. ההסכם יוגש לאישור של בית המשפט - שלו הסמכות לבחון אותו ולוודא שהוא נעשה תוך ראיית טובתם של הילדים. בית המשפט רשאי לקיים דיון עם ההורים בנושא ולהזמין חוות דעת מקצועיות במידת הצורך (ככלל, בתי המשפט ממעטים להתערב בהסכמים אלה).

2.2 תחושה הדדית של הוגנות מאפשרת עמידה בתנאי ההסכם לאורך זמן:

הורים, ילדים ואנשי מקצוע סבורים כי ההסכמים המוצלחים ביותר הם כאלו ששני הצדדים מרגישים כי הם הוגנים. להשגת מטרה זו, בתהליך הבניה של הסכם ההורות על ההורים להבין את הצרכים של כל בני המשפחה ולגבש יחד הבנות ופתרונות. בהסכם זה אין "מנצחים" ו"מפסידים", יש תחושת הוגנות. לפיכך, מרבית הסיכויים שהוא יקיים בפועל, אף יותר מהחלטות שיפוטיות כפויות, אשר לעיתים מותירות חוסר שביעות רצון אצל אחד הצדדים ובכך משמרות את הקונפליקט ההורי.

2.3 הקלה על ההתארגנות המשפחתית לאחר פרידה

הסכם הורות מפורט דיו, יקל על חיי היום יום של ההורים ושל ילדיהם. האחריות המוטלת על כל אחד מההורים תהיה מובנת, ברורה ומוסכמת. הסכם הורות מפורט יפחית את הקונפליקטים בין ההורים בנושאים אשר סוכמו ובכך יסייע בהוצאת נושאים הקשורים בהורות ובילדים ממרכזו של הקונפליקט בין ההורים.

2.4 הפחתה של עוצמת הקונפליקט בין ההורים והגברת תקשורת

הורים רבים מפקפקים ביכולתם לערוך משא ומתן בינם לבין עצמם ולהגיע להסכם הורות. כמו כן, הם מטילים ספק בכך שהסכם הורות עשוי להפוך את הכעס, הכאב, הבלבול וחוסר הסדר שבפרידה - לדרך הורית שקולה ובת קיימא. הורים רבים אינם מודעים לכך כי, בפועל, מרבית הסדרי הראיה והמשמורת מושגים בהסכמה. לעיתים קרובות ההורים ממשיכים לריב במהלך הליך הגירושין וזמן רב לאחר מכן. הסיבות לכך הינן בין השאר:

- קושי בקבלת המציאות של הגירושין או הפירוד.
- רצון לשמור על מעורבות בחיי ההורה השני בכל מחיר.
- כעס לא פתור.
- ערכים הוריים לא תואמים בין ההורים.
- חשש של הורה אחד לשלומם של הילדים, כאשר הם נמצאים עם ההורה השני.
- האשמות כלפי בן הזוג השני בכישלון היחסים.

רגשות אלו הינם נפוצים וטבעיים, אולם הצטברות של רגשות אלו לאורך זמן עלולה לפגוע ביכולת ההורים לשתף פעולה בגידול הילדים. (לפעמים אף יש בעיות הנובעות מאלימות). לעיתים, רגשות אלה מובילים את הצדדים לפתחו של בהמ"ש. ניהול הליך אדוורסארי בנושא, עשוי לגרום להקצנת עמדות, לריחוק בין ההורים ולהסלמת הסכסוך. הילדים הם אלה אשר ישאו בנזק הנובע מכך וישאו צלקות לזמן רב. **הפחתה של עוצמת הקונפליקט הינה אחד מהיעדים החשובים ביותר להורות מיטבית לאחר הגרושין.** על כן, חיוב ההורים, בשלבים המקדמיים של הליך הגירושין, לבניה של הסכם הורות תוך בניה של שיתוף פעולה ביניהם, עשוי להפחית את עוצמת הקונפליקט ביניהם. בתקופה זו, טיפול מקצועי להורים וילדים וכן הדרכה הורית יכולים לסייע מאד בהתמודדות הרגשית בכלל ובהתמודדות עם המכשולים להסכמות בפרט.

2.5 עידוד יחסי הורה-ילד טובים.

כאשר הורים עוברים הליך של גירושין, קיים אצל הילדים פחד מאבדן קשר או פחד מאבדן יחסים עם אחד מההורים. לעיתים גם הורים שכוונתם טובה, עשויים לחשוב כי יחס שלילי כלפי ההורה האחר, תורם לקשר האישי שלהם עם ילדיהם. יש חשיבות רבה לכך שהורה לא יפגע ביחסי ילדו עם ההורה השני בעת הגירושין. יש חשיבות רבה לכך שהורים יבינו כי¹:

א. הורה המצליח למנוע ביקור של ילדו אצל ההורה השני, עלול לגרום לילדו לאבד אמון בו וכן לפתח ביקורתיות יתרה כלפיו וחשש ממעשים נוספים שהורה זה עלול לעשות נגדו.
ב. ניתוק ילד מהוריו נוטל חלק מהותי מחייו. ילדים רבים שהקשר שלהם עם אחד מההורים התנתק, בעקבות פירוד או גירושין, מתנהגים כילדים מאומצים המחפשים את הוריהם הביולוגיים. אם הורה אחד גורם לניתוק הקשר הזה, הילד עשוי להאשימו באובדן הקשר.

ג. באופן טבעי ילדים ימנעו מלבחור או מלהעדיף הורה אחד על פני משנהו. התנהגות ההורים עשויה לגרום לילדים לפעול בניגוד לרצונם הטבעי ובניגוד לטובתם, כדי לרצות את הוריהם. הם עשויים לומר להורה דברים שהם חושבים כי אותו הורה מעוניין לשמוע (אף אם אותו הורה לא בקש זאת). למשל, שההורה האחר אינו טוב כמוהו, או לא אהוב כמוהו, ואולי אף שניתן לוותר עליו ביתר קלות. אם ההורה לא ינקוט משנה זהירות במצב זה, הילד עלול לקבל את הרושם, שכדי להישאר אהוד על אותו הורה, עליו להתעלם במחיצתו מקיומו של ההורה השני.

מקור למחלוקות בין הורים הוא לעיתים פערים בראיית עולם, אורח חיים וערכים. חשוב שהורים ידעו כי ילדים יכולים להסתגל לכך שאורח החיים, הכללים וסגנון החיים של כל אחד מהוריהם הוא שונה וכי לכל הורה הצדדים החזקים והחלשים שלו. השונות בין ההורים אינה מונעת מהילדים לקבל מענה לצרכיהם, בכפוף לכך שהם מוקפים באנשים הפנויים אליהם רגשית, אוהבים ותומכים בהם ובכפוף לכך שהילדים מקבלים מענה מיטיב לצרכיהם בהתאם לגילם.

יישומו של תהליך משותף לבניה של הסכם הורות, המאפשר הדברות על הקשיים והחששות והגעה להסכמות, מסייע לשמר את ההורות של שני ההורים ובכך מעניק לילד את ההרגשה שהוא יכול להביע התייחסות ורגשות אהבה ואהדה לשני ההורים, על אף הגירושין.

¹ S. Goldstein & A.J. Solnit, "Divorce and your child: practical suggestions for parents", New Haven Yale University Press c1984

3. אופן הבניה של הסכם הורות מיטיב.

המפתח להקל על הילד לקבל את השינויים הנלווים לגירושין, הינו סיוע להורים בבניית הסכם הורות מחייב אשר כל הצדדים המעורבים בו מרגישים שהוא מתאים, ישים ונעשה כשטובת הילד נשקלה על ידם כשיקול מרכזי. חשוב כי בתהליך בנית התוכנית ההורית, בה מוגדרים זמני השהיה של הילדים אצל הוריהם, ההורים יביאו בחשבון את צרכי הילדים וגילם, את השמירה על היציבות בחייהם ושימו דגש על קיום קשר מיטיב של הילדים עם שניהם. כמוכן, על ההורים לתת משקל רב לשעות עבודתם, גמישותם, יכולתם להתחייב לקיים את מועדי השהות עם הילדים, וכן לאופן התנהלות ההורות קודם למשבר ולאחריו. תוכנית הורית מובנית ופרקטית, המבוססת על ימי שהות קבועים, אשר מחייבת את ההורים ומקוימת על ידי כל המשפחה, מעניקה בטחון וסדר הן לילדים והן להורים.

ילדים יכולים להסתגל לנסיבות שהשתנו ולשינוי בסידור המגורים של הוריהם, כל זאת בתנאי שתוכנית ההורות מותאמת לגילם, שהם חשים כי הוריהם רגישים לצורכיהם (לעיתים, רצונם מבורר, בהתאם לגילם ולכישוריהם המתפתחים), שמוקטנת חשיפתם למתחים ולחילופי דברים הנובעים מהקונפליקט ההורי וכי קיימת תשתית פיזית וכלכלית מתאימה היכולה לתמוך בישום הסכם ההורות. לעיתים, בעת בניה של תוכנית הורית, כדאי להיוועץ בפסיכולוג מומחה להבנת צרכי הילדים בהתאם לגילם ולקבל הדרכה הורית לסיוע בתקופת השינוי.

4. בניה של הסכמי הורות בעולם

הסכמי הורות מפורטים נפוצים במספר מדינות בעולם: באוסטרליה, במדינות שונות ברחבי ארה"ב, בקנדה, באנגליה ועוד. במדינות מסוימות בניה של הסכם הורות על פי טופס מפורט מנחה ובו רובריקות למילוי מוצעת כחלק מהליך הגירושין. במדינות אחרות, כמו טנסי לדוגמה, החל משנת 2001, עריכתו הינה חובה ומהווה חלק בלתי נפרד מההליך.

בתי משפט במדינות רבות בארה"ב, דורשים מההורים לנסות ליישב את נושאי המשמורת, הביקורים והסדרי הראיה, מחוץ לכותלי בית המשפט. לשם כך בחלק מהמדינות, ההורים מחויבים כצעד ראשון לפנות להליך של גישור. הסיבות לכך הן החשיבות בבניית הסדרי הורות המותאמים למשפחה הספציפית והיתרונות שציינו לעיל.

בהתאם לכך במדינת ניו-המפשייר בדוח בנושא הורות, משנת 2004, הוצעו ההמלצות העיקריות הבאות:

- שינוי יסודי בדרך בה מטופלים מקרי גירושין והעמדת שורה של כלים חלופיים ליישוב כסוך ולמניעת עימותים.

- סיוע להורים בנתינת עדיפות ראשונה לצרכי ילדיהם (במופרד ממחלוקותיהם האחרות). הכלי העיקרי שהוצע הוא בנייה משותפת של "הסכם הורות", אשר יגובש באמצעות פונקציה חדשה של "מתאם הורות" (Parenting Coordinator).
- העצמת הצדדים כדי שיהיו פעילים יותר במציאת פתרונות: העמדת כלים למסירת מידע, קמפיין לחינוך הציבור, קורסי הורות, נגישות לשירותי סיוע ועוד.
- שילוב קורס בנושא "הורות" במסגרת תוכנית הלימודים בבתי הספר. מטרת הקורס לחנך לתפקוד כהורה וכבן זוג, ולהוות קורס חובה בלימודים בבי"ס תיכון.
- הדרכה לקהילה המשפטית, כך שהמשפטנים יתפקדו גם כיועצים להפחתה של ההסלמה של הסכסוך ההורי בין השאר באמצעות הפניה לדרכים חלופיות ליישוב הסכסוך.

באוסטרליה, בחקיקה, הומלץ על בנייה של הסכם הורות להורים בהליכי גירושין. חקיקה זו מעודדת הורים להגיע להסכמה ביניהם בכל הנוגע למשמורת על הילדים במקום פניה להכרעה בערכאות המשפטיות. לאחר הכנת ההסכם הוא מובא לאישורו של בית המשפט. בית המשפט מבצע בו בדיקה קפדנית ורשאי לבצע בו שינויים להבטחת טובתו של הילד. בדוח שנכתב בנושא השינויים בחקיקה,² באוסטרליה המליצה הוועדה העוסקת בנושא (NADRAC National Alternative Dispute Resolution Advisory Council) כי יעודדו שימוש בהליך משותף להבנית הסכם הורות מפורט באופן המופיע בחוק. הסכמים שנעשו בהתאם לחוק, ירשמו ויאושרו בבתי המשפט ויאכפו בהתאם.

העידוד יעשה על ידי העלאת המודעות להיעזר בגופים המקבלים מימון ממשלתי ומטפלים בנושאים משיקים כגון: מרכזי גישור וייעוץ, מרכזים לסיוע משפטי ושירותים בקהילה. הסכם ההורות נהג גם בקנדה. במחקר, שנערך בטורונטו,³ נבחנה שביעות הרצון של הורים, לאחר פירוד או גירושין, מהסדרי המשמורת שלהם על ילדיהם. 77.4% מההורים היו שבעי רצון מהבחירה באפשרות של בניית הסכם הורות. נמצא כי מערכות יחסים אלו נשארו יציבות עם הזמן ואף חלה בהם הטבה.

המחקר אף הראה כי ככל שבית המשפט היה מעורב יותר בקביעת הסכם ההורות כך ההורים היו מרוצים פחות. שביעות רצון גבוהה במיוחד נראתה בקרב הורים שקבעו את הסכם ההורות באופן עצמאי.

² NADRAC Letter of Advice to the Attorney General on : Parenting Plans

³ Shared Parenting : an Empirical Analysis Utilizing a Large Canadian Data Base - Howard H. Irving

5. סיכום ומסקנות

גידול ילדים מהווה אתגר לכל ההורים. כאשר ההורים מתגרשים וגרים בבתים נפרדים, האתגר קשה אף יותר, ולו רק מהסיבה כי היחסים נעשים מורכבים יותר. היעדים של שמירה על קשר בריא בין ההורים ושמירה על יחסים מתמשכים מקבלים חשיבות עליונה. הסכם הורות ישים, המושג בשיתוף פעולה, נתפס כהוגן על ידי שני ההורים ומאפשר שימור יחסים הוריים תקינים. הסכם הורות כתוב, מספק לילדים ולהורים בטחון מסוים בשמירה על קשר יציב ומשמעותי ביניהם ועל מסגרת יציבה הדרושה כל כך לילידם במצבים אלה.

המסקנות העולות מסקירה זו הן, שיש לעודד את ההורים להגיע להידברות ולהכנה של הסכם הורות בשלבים הראשוניים של ההחלטה על פרידה. ניתן לעשות זאת בסיוע טפסים מובנים, כפי שהכנו במסגרת תת ועדה שרכזנו בנושא זה. ניתן גם להעזר בסיוע של גורמים מקצועיים, כגון מומחים מיחידות הסיוע של בתי המשפט, מגשרים, מטפלים מקצועיים או מתאמי הורות.

על מנת לקדם הורות מיטבית לאחר גרושין, יש:

- לבנות תוכנית הסברה למתגרשים המשתפת אותם במידע הקיים לגבי הורות מיטבית לאחר הגירושין.
- להקים מערכות ללווי טיפולי של ההורים והילדים בתקופה זו, לרבות קבוצות תמיכה מונחות.
- לבנות מערך הסברה לגבי תהליך הבניה של הסכם הורות ולעודד את השימוש בו.